

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6(477+4):37

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/24>

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТИ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЗАРУБІЖНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

EDUCATION ENVIRONMENTALIZATION: NATIONAL AND FOREIGN DEVELOPMENT TRENDS

Галайдик А.Р., студентка III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

В основу статті покладено аналіз стану законодавства у сфері забезпечення екологічної освіти в Україні. Значущість рівня освіченості людей у цій сфері пов'язана з невід'ємним зв'язком людини з природою.

Досліджено декілька варіантів поняття «екологічна освіта», одним із яких є процес, метою якого є формування екологічної свідомості, культури, відповідальності, обов'язків та прав у сфері екології. Визначено та розкрито категорії екологічної освіти, до яких належать дошкільна, шкільна, позашкільна, вища та неформальна. Проаналізовано основні наукові праці щодо проблемних питань правового забезпечення екологічної освіти в Україні та досліджено національне законодавство у цій сфері. До основних нормативно-правових актів, які регулюють ці відносини, належать: Закон України «Про освіту», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», рішення колегії Міністерства освіти і науки України «Про концепцію екологічної освіти» тощо. Визначено, що наразі існує проблема у запровадженні нових ідей та технологій, а також відсутнє належне спеціалізоване правове регулювання.

Також у статті описано міжнародний досвід із розвитку екологічної освіти. Проаналізовано підходи, які застосовуються у цій сфері в таких країнах, як Німеччина, США, Японія та Швеція. Виокремлено найбільш цікаві особливості методик запровадження екологізації освіти вищезазначених країн. Найпоширенішими з них є концентрація під час навчання та пізнання довілля на практичні навички, проходження різних квестів та спрямування діяльності на вдосконалення розуміння людини з природою, встановлення поваги та обов'язку відповідати за завдану шкоду навколишньому природному середовищу.

Підбито підсумки щодо проведеного дослідження. Підкреслено, що підвищення ролі екологічної освіти у житті людини нині є важливим завданням. Звернено увагу, що відсутність належного сучасного законодавства у сфері екологізації освіти є значною проблемою, що потребує термінового втручання органів державної влади.

Ключові слова: екологізація освіти, екологічна освіта, навколишнє природне середовище, екологічне законодавство, екологічна політика.

The article is based on the analysis of the state of legislation in the field of environmental education in Ukraine. The importance of the level of education of people in this area is due to the inalienable connection of man with nature.

Several variants of the concept of "environmental education" have been explored, one of which is a process aimed at forming environmental awareness, culture, responsibility, responsibilities and rights in the field of ecology. The categories of environmental education, which include: preschool, school, extracurricular, higher and non-formal, have been identified and disclosed. The main scientific works on the problematic issues of legal support of environmental education in Ukraine were analyzed and the national legislation in this area was studied. The main legal acts regulating these relations include: the Law of Ukraine "On Education", the Law of Ukraine "On Environmental Protection", the decision of the Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On the concept of environmental education" and so on. It is determined that there is currently a problem in the introduction of new ideas and technologies, as well as there is no proper specialized legal regulation.

The article also describes the international experience in the development of environmental education. The approaches used in this field in such countries as Germany, USA, Japan and Sweden are analyzed. The most interesting features of methods of introduction of greening of education of the above-stated countries were allocated. The most common of these are concentrating on practical skills while learning and learning about the environment, taking various quests and focusing on improving people's understanding of nature, establishing respect and responsibility to be responsible for the damage to the environment.

The results of the study. First of all, emphasizing that increasing the role of environmental education in human life is an important task today. It is noted that the lack of proper modern legislation in the field of greening of education is a significant problem that requires urgent intervention of public authorities.

Key words: education environmentalization, ecological education, environment, ecological legislation, ecological policy.

Стаття 55 Конституції України гарантує кожній людині право на освіту, зокрема і на екологічну, тому що держава забезпечує стабільну екологічну ситуацію у всій країні [1]. Для підтримки цієї рівноваги необхідно, щоб населення мало достатній рівень освіченості в галузі екології. На цьому етапі важливим є впровадження сучасних методів, принципів та технологій для вдосконалення екологізації освіти, тому вважаємо за необхідне розкрити вищезазначене питання та рівень його розвитку.

Взаємодія людини з навколишнім природним середовищем – це масштабна проблема, яка потребує термінового вирішення. На жаль, людство звикло брати, а не віддавати, руйнувати, а не охороняти. Таке зневажливе ставлення

є причиною виникнення низки екологічних катастроф, криз, загроз, надзвичайних ситуацій та всебічних небезпек. Хоча саме розуміння того, що ставлення до природних цінностей значно впливає на рівень життя людини, бере свій початок ще з періоду античності, де люди з бережністю та раціональністю використовували ресурси землі, лісу та води. Проте зараз суспільство прагне забезпечити свої потреби будь-якою ціною. Тому вагоме значення у всіх розвинутих та цивілізованих країнах має підвищення рівня екологічної освіти та культури їх населення.

Роль екологічної освіти полягає у створенні людської свідомості, яка спрямована на гармонізацію взаємовідносин між людиною та природою. Наразі є чимало різних

методик, принципів та стандартів, які формуються в країнах шляхом аналізу сталих відносин у системі «людина – природа». Різноманітність цих базових ідеологій спростовується тим, що у кожній нації свій менталітет, виховання та інтереси, більша чи менша розвиненість соціуму; різний рівень екологічних загроз. Але спільним для кожної спільноти є мета, яка полягає у врівноваженні таких аспектів, як «споживання – відтворення», «шкода – відповідальність», «проблема – спільне вирішення».

Екологічна освіта – це процес, спрямований на вироблення екологічної культури (тобто поваги й шанування) та розуміння значущості природи у житті людини, виховання свідомості та започаткування принципів розумного використання природних ресурсів, утілення обов'язку охороняти та відновлювати природу, висвітлення гарантій, стимулів та відповідальності [6, с. 22–23]. Розвинена екологічна освіта у суспільстві – це гарант дотримання та збереження законів природи. Це крок до зменшення (і зникнення в майбутньому) екологічних проблем та катастроф. Це шлях до відновлення взаємозв'язків природи та людини. На нашу думку, екологічна освіта не тільки спрямована на формування у спільнот обов'язків щодо природокористування, а й висвітлює обсяг прав та можливостей людей, при цьому наголошуючи на встановленні межі цих прав.

Учені вважають, що екологізація освіти не лише є вдосконаленням сталих базових ідей, процесів та принципів в аспекті природо-людських відносин, а й передбачає необхідність забезпечення в освітньому процесі висококваліфікованих спеціалістів на всіх етапах навчання [10, с. 2].

А.П. Гетьман звернув увагу на те, що розвинена екологічна освіта – це система запобігання поширенню екологічних катастроф та небезпек, гарант будування гармонійних відносин із природою, в яких не переважає споживацьке ставлення людини. Також учений визначив мету екологічної освіти, яка полягає у розгалуженні її серед усіх категорій життя, формуванні екологічної свідомості, культури та грамотності серед людей, а також у тлумаченні для суспільства екологічних прав та обов'язків. Водночас екологізація освіти потребує введення масштабних змін у «фундаментних» засадах та принципах її становлення [12, с. 264, 265].

Екологічна освіта є комплексним та об'ємним процесом, який містить екологічну культуру, мислення, знання, етику та світогляд. З огляду на це, навчання має бути безперервним і включати стадії дошкільної, шкільної, позашкільної, вищої та неформальної екологічної освіти.

Щодо першої стадії, то вона стосується дітей, на розумові здібності яких основний вплив мають батьки та вихователі в дитсадках. Тому дорослі утворюють фундамент ставлення дитини до природи, формують розуміння того, що таке природа, яке її значення, закладають принцип поваги до навколишнього середовища. На нашу думку, ця стадія значно впливає на подальший взаємозв'язок між природою та людиною, адже формується модель поведінки та ставлення дитини до природи в цілому. Шкільна екологічна освіта – це більш осмислений процес, спрямований на пізнання дитиною цінності природи, зародження обов'язку охороняти навколишнє середовище та нести відповідальність за свої вчинки. Форма позашкільної освіти передбачає активну поведінку «спілкування» з природою під час екскурсії чи відвідування гуртків, тобто не вивчення самого предмета, а пізнання реального навколишнього середовища. Вища екологічна освіта передбачає більш серйозне та спеціалізоване сприйняття як самого предмета, так і осмислення та вирішення основних проблематик екологічних відносин шляхом виконання практичних завдань. Принцип неформальної екологічної освіти поєднує теоретичні і практичні правоохоронні навички, які транслюються через ЗМІ, організація охорони природи тощо, та стосується всіх категорій людства [4].

Слід погодитись із Г.В. Анісімовою та О.В. Донець, які звернули увагу на те, що застарілі методи поширення екологічної свідомості серед суспільства не є такими ефективними, як цього вимагає сьогодення [10, с. 8–12], тому науковці запропонували низку сучасних засобів удосконалення процесу екологізації освіти: розширення переліку начальних курсів з екологічних дисциплін серед здобувачів ступеня бакалавра чи магістра та фахівців у цій галузі; осучаснення науково-метричної бази; проведення круглих столів, конференцій із залученням студентів, викладачів з інших галузей права, представників владних повноважень; запровадження відзнаки «Зелений університет» тощо. Е.Є. Туліна влучно зауважила, що дисципліна «Екологічне право» потребує поширення серед навчальних програм юридичних вишів. Уважаємо, що наведені ідеї стануть важелем забезпечення збалансованого розвитку екологічної освіти у сучасному суспільстві [9, с. 154–155].

Деякі науковці звертають увагу на те, що екологічна освіта буде ефективною в тому разі, якщо вона буде безперервною та інтегрованою у всіх аспектах життя. Ю.Ю. Туниця вбачає необхідність у залученні студентів до заходів, спрямованих на ресурсозбереження та природоохоронну діяльність, організацію «зелених» студентських містечок, а також пропонує аналізувати успішність студентів із дисциплін екологічного спрямування та використовувати це в подальшому [13, с. 353].

Для забезпечення розвитку та поширення екологічної освіти серед суспільства має бути розроблене та запроваджене новітнє законодавче підґрунтя. В Україні наразі діють деякі нормативно-правові акти, які регулюють це питання. До їх переліку належить Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-19, в якому говориться про те, що однією із засад державної політики у сфері освіти є виховання екологічної культури та підтримання дбайливого ставлення до довкілля (ст. 6), а також те, що повна середня освіта повинна формувати у громадян екологічну компетенцію (ст. 12) [2]. На перший погляд здається дивним, що спеціалізований закон, у якому містяться положення про освіту населення, передбачає лише два положення про екологію (навіть не про екологічну освіту).

Ще одним джерелом та регулятивним актом у сфері забезпечення екологічної освіти є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-12, в якому закріплено обов'язок освітнього екологічного виховання населення (ст. 7), право громадян на його отримання (ст. 9) та компетенцію органів центральної виконавчої влади у забезпеченні цього права (ст. ст. 17–20) [3].

Також наразі діє рішення колегії Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) № 13/6019 від 20.12.2001 р. «Про концепцію екологічної освіти» (далі – Концепція), в якому міститься перелік основних завдань та напрямів екологічної освіти, її форм, умови реалізації концепції, тобто так званий «план на майбутнє». У преамбулі Концепції обґрунтовано значення екологічного розвитку суспільства, тому було заплановано велику кількість завдань, поставлених для органів виконавчої влади. Ним є розроблення *основного закону про екологічну освіту*. Однак минуло вже 20 років із часу ухвалення цього рішення, а навіть вищезазначеного проекту закону досі не запропоновано [4].

В умовах постійного розвитку, що відбувається у світі, дає те, що законодавство України не змінюється. Виникає запитання: чи буде дієвим той нормативно-правовий акт, який ухвалили в 1990–2005 роках, зважаючи на те, що багато нового відбулось протягом тих 20 років? Напевно, ні, тому що законодавець тоді мислив по-іншому, в людей були інші потреби та інтереси, оскільки обсяг розвитку різних галузей промисловості країни був значно нижчим, ніж сьогодні. На наш погляд, тенденція розвитку екологічної освіти повинні «іти в ногу» з тенденціями екологічних

уявлені та нових стратегій і технологій взаємодії з природою. Отож, вагомою проблемою та своєрідним гальмуванням у процесі сучасної екологічної освіти є відсутність необхідного законодавчого регулювання.

У 2019 році ухвалено Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», в якому однією з причин виникнення екологічних катастроф у країні визнається недосконалість системи екологічної освіти, низький рівень екологічної освіченості населення та, як наслідок, відсутність пріоритету збереження довкілля, раціонального використання природних ресурсів серед людей. У цьому законі застосовується таке поняття, як «екологічна просвіта», яка є інструментом удосконалення екологічної політики та полягає у вихованні нового покоління шляхом підтримання шкіл, різних гуртків та секцій, громадських організацій. Не зовсім зрозумілою є так звана «підтримка», тому виникають запитання: у якій формі вона буде та хто контролюватиме цей процес? Важливим є те, що законодавець бачить збалансованість екологічної свідомості та культури суспільства шляхом досягання цілі – вдосконалення та формування сучасного екологічного освітнього процесу [11].

В інших розвинених країнах питання сталого розвитку екологічної освіти також носить глобальний характер, тому в країнах Європи, Азії та США постійно розробляються та вдосконалюються програми, плани і концепції освітнього розвитку, підготовки фахових спеціалістів в екологічній діяльності. Також безперервно оновлюється науково-метрична база, публіцистична література, різні рекомендації тощо.

Яскравим прикладом успішного процвітання процесу екологічної освіти є Німеччина, в якій на першому плані стоїть розповсюдження значущості обізнаності населення в цьому аспекті. Німецькі педагоги зацікавлені у формуванні в осіб розуміння поняття «екологія» та в тому, яку роль воно відіграє протягом усього життя. Також прийнятим у Німеччині є застосування інноваційних методів та технологій під час навчання у школі, як-от програма *Erlebnispädagogik* – «педагогіка переживань», яка полягає у залученні дітей до активного «природного» життя (саджання дерев, пізнання пір року тощо). Основним гаслом для німців є вислів «Мисліть глобально, дійте локально» [7].

США також приділяє значну увагу практичному боку сприйняття і вдосконалення екологічної освіти, спрямованих на охорону природного середовища. Тому в цій країні екологічна освіта висвітлюється на двох рівнях – екологічному і природоохоронному. Перший рівень – теоретичні питання, другий – правила природокористування, охорона та вплив людини на довкілля. Також екологічні питання не лише розглядають на спеціальних предметах, а й проводять паралелі під час інших занять [8, с. 169–170].

Цікавою моделлю екологічної освіти, яка спрямована на емоції та почуття людей, є освіта в Японії та інших азійських країнах (Корея, Китай). Суть такої методики полягає в пробудженні у людей розуміння цінності та значення природи та її ресурсів для життя людини, їх співвідношення, бажання покращувати стан навколишнього середовища. Схожий підхід має і Швеція, де існують так звані «Лісові школи», «Вуличні сади», за допомогою яких діти безпосередньо контактують із природою, пізнають її в екологічних іграх. Знайомство з природою на свіжому повітрі практикують також французи та норвежці [5, с. 162–164].

Популярним видом діяльності у багатьох країнах, зокрема і в Україні, є центри рециклінгу – спеціальні установи, які регулюють поводження з відходами, допомагають зрозуміти, що таке відходи та які правила їх фасування.

Сьогодні в Україні є чимало профспілок, які регулярно проводять опитування серед населення щодо питань екологізації освіти. На жаль, результати показують нестачу

освітніх програм, які зосереджують увагу учнів на соціально-емоційних навичках у відносинах із природою. До того ж чимала кількість українських учителів і керівників начальних закладів не проходять курси з питань, пов'язаних із навколишнім природним середовищем. Тому нещодавно ЮНЕСКО поширило нову концепцію – #LearnForOurPlanet (#НавчайтесьЗарадиНашоїПланети), яка висвітлює проблематику того, що екологічна освіта повинна стати основним компонентом навчальних програм усіх країн до 2025 року. ЮНЕСКО є провідною установою ООН із питань освіти в інтересах сталого розвитку. Основною ціллю цієї організації є забезпечення можливості здобувати знання, навички, цінності та ініціативи, необхідні для того, щоб діяти в інтересах планети і жити в умовах сталого розвитку для всього суспільства.

Як ми бачимо, зарубіжний досвід переповнений новими ідеями, принципами та процесами. Прийнятною думкою на міжнародному рівні є те, що екологічна освіта не може існувати як самостійний та незалежний предмет, тому що проблематику цієї галузі слід вирішувати за допомогою інших навчальних дисциплін. Екологічна «політика» вищезазначених країн спрямована на практичні навички, порозуміння та почуття у сфері відносин із природним середовищем. Уважаємо, що досвід іноземних країн у цій сфері позитивно відобразиться в умовах реалізації державної екологічної політики в нашій державі.

Уважаємо за доцільне врізноманітнити способи екологізації освіти новими напрямками її популяризації. Пропонуємо варіанти можливих заходів, які слід закріпити у нормативно-правовому акті (окрім того, додатково закріпити у галузевих та локальних актах підприємств та закладів освіти):

1) запровадження обов'язкових безоплатних щорічних курсів підвищення екологічної спрямованості освіти для всіх вихователів, учителів та викладачів із можливістю отримання сертифіката на здобуття певних навичок (безоплатність буде своєрідним стимулом та гарантом можливості проходження курсів усіма);

2) проведення екологічних брифінгів, воркшопів, круглих столів та майстер-класів не лише для викладачів, студентів і т. д., а й для керівників та працівників різних підприємств, діяльність яких впливає на стан довкілля;

3) проведення марафонів серед учнів та студентів, перед якими стоятиме ціль проінформувати суспільство про значущість навколишнього природного середовища та наявність елементарної екологічної свідомості та культури у кожної людини;

4) для забезпечення виконання вищеперерахованих пропозицій слід закріпити певні стимули, аби суспільство було зацікавлене у виконанні своїх обов'язків та це стало звичкою (для вихователів, учителів та викладачів ними є грошові надбавки, для учнів та студентів – додаткові бали, для підприємств – розширення кола їх повноважень).

Екологізація освіти – це можливість поліпшити рівень життя людства, взаємовідносин між природою та запобігти виникненню екологічних катастроф.

Аналізуючи концепції розвитку екологічної освіти за кордоном, ми розуміємо, що їх рівень набагато вищий, ніж в Україні. Це зумовлено тим, що іноземні держави та спільнота в цілому цілеспрямовано невпинно розробляють новітні способи та шукають напрями підвищення рівня освіченості в екологічній сфері, а також спрямовують свою діяльність на покращення стану навколишнього природного середовища.

Щодо української системи екологічної освіти, то вважаємо, що основною проблемою є відсутність сучасного законодавства, яке б зобов'язувало людей розвивати свою екологічну свідомість та культуру на засадах сьогочасної комунікації й ціннісно-диференційованого світогляду [6, с. 26]. Окрім того, система освіти потребує впровадження екологічного напрямку серед усіх верств населення

(незалежно від віку). Освітня парадигма не наповнена достатньою кількістю засобів та методів впливу на процес екологізації свідомості та культури людства. Уважимо за необхідне включити в освітні програми дитсадків, шкіл та вишів предмети з екологічною спрямованістю, проводити різні майстер-класи, марафони та конференції з питань охорони довкілля. Якщо в найкоротші терміни

не буде розроблено та прийнято жодного спеціалізованого нормативно-правового акта, не приділятиметься увага з боку органів державної та місцевої влади вдосконаленню та трансформації ідей, принципів і заходів екологічної освіти серед населення, то це і надалі залишатиметься глобальною проблемою людства, яку буде все важче вирішити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 23.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Дата оновлення: 01.01.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
4. Про концепцію екологічної освіти: рішення колегії МОН від 20.12.2001 р. № 13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>
5. Свистак-Яроцька О. (2016). Концепції природи в релігійні та філософсько-етичні думці Японії як основа особливого ставлення японців до природи. *Педагогічний дискус* (20), ст. 160-167
6. Курняк Л.М. Екологічна освіта в контексті формування особистості. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2016. Ст. 21–26
7. Борін К.А. Зміст, методи і форми розвитку екологічної свідомості в учнів у школах Німеччини. URL: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/pages/view/250>
8. Швед М. Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти. *ВІСНИК «ЛЬВІВ»*. Серія педагогічна. 2003. Вип. 17. С. 167–174.
9. Туліна Е.С. Деякі аспекти екологізації вищої юридичної освіти в Україні. Scientific pedagogical internship "Legal educational of the future: prospective and priority direction of scientific research" : internship proceedings, November 27 – December 1, 2017. Lublin, 2017. P. 152–156.
10. Анісімова Г.В. Екологізація вищої освіти як пріоритетний напрям державної екологічної політики: сучасні організаційно-правові аспекти. *Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання* : міжнар. інтернет-конф., 25 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 6–16.
11. Про основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
12. Гетьман А.П. Екологізація освіти. Велика українська юридична енциклопедія. : у 20 т. Харків, 2018. Т. 14: Екологічне право. С. 264–266.
13. Туниця Ю.Ю., Адамівський М.Г., Борис М.М., Краєвський С.Н., Магазинщикова І.П. Екологізація освіти як ключовий фактор підготовки фахівців для сталого розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.10. С. 348–356.